

PK-1941-45

A 421849

УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО

132 =

Ціна 6 карб.

С. 1. 1. 1961 года

Цена

коп

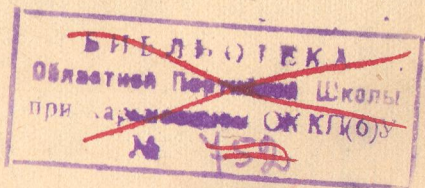
60

64
B-92

Смерть німецьким загарбникам!

ВИЗВОЛЕНА КИЇВЩИНА

Збірник матеріалів, присвячених першій річниці
з дня визволення Києва і Київської області
з німецької неволі.

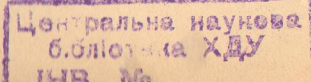

УКРАЇНСЬКЕ
ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ 1944

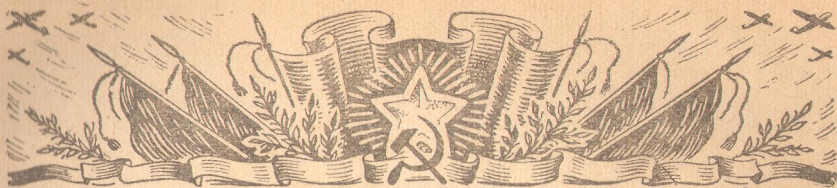
02

Редакційна колегія: З. Т. Сердюк, О. В. Палладін,
П. В. Кривень, О. Є. Носенко (відповідальний
редактор), В. А. Чаговець, О. В. Власов,
М. В. Гнатенко

А 42/849

**ГОЛОВІ ДЕРЖАВНОГО КОМІТЕТУ ОБОРОНИ
товаришеві СТАЛІНУ Й. В.**

В знаменний історичний день повного визволення Радянської України від німецьких загарбників Президія Верховної Ради Української РСР, Рада Народних Комісарів Української РСР і Центральний Комітет КП(б) України від імені всього українського народу висловлюють щирі і глибоку подяку доблесній Червоній Армії, що завершила визволення радянської землі і повністю визволила Радянську Україну від ненависних німецьких загарбників.

Всенародну щирі подяку складаємо великому російському народові і всім братнім народам Радянського Союзу, більшовицькій партії і Вам, Главі радянського уряду, великому вождеві народів і героїчній Червоній Армії за могутню і рятівну допомогу, подану українському народові в організації боротьби проти німецьких загарбників і згуртуванні сил народу на відбиття і розгром ворога, у відбудові зруйнованого німецькими окупантами народного господарства Радянської України.

Український народ у цей радісний, довгожданий день свого визволення урочисто клянеться з ще більшою силою і завзяттям боротися, щоб швидше добити ворога, загоїти рани війни, швидше відбудувати народне господарство і культуру, боротися за дальше зміцнення могутності нашої великої Батьківщини — Радянського Союзу.

Клянемося Вам, товаришу Сталін, бути вірними великій справі Леніна — Сталіна.

**Голова Президії Верховної Ради УРСР
М. ГРЕЧУХА.**

**Голова Ради Народних Комісарів УРСР
М. ХРУЩОВ.**

**Секретар Центрального Комітету КП(б)У
Д. КОРОТЧЕНКО.**

НАКАЗ

ВЕРХОВНОГО ГОЛОВНОКОМАНДУЮЧОГО

Генералові армії ВАТУТІНУ

Війська 1-го Українського фронту, в результаті наваль-но проведеної операції з сміливим обхідним маневром, сьогодні, 6 листопада, на світанку штурмом оволоділи столицею Радянської України, містом Київ — найбільшим промисловим центром і найважливішим стратегічним вузлом оборони німців на правому березі Дніпра.

Із взяттям Києва нашими військами захоплено найважливіший і найвигідніший плацдарм на правому березі Дніпра, що має важливе значення для вигнання німців з Правобережної України.

В боях за визволення міста Київ відзначилися війська генерал-полковника Москаленка, генерал-лейтенанта Черняховського, танкісти генерал-лейтенанта Рибалко, льотчики генерал-лейтенанта авіації Красовського і артилеристи генерал-майора артилерії Королькова.

Особливо відзначилися:

167 двічі Червонопрапорна Сумська стрілецька дивізія генерал-майора Мельнікова, 232 Сумська стрілецька дивізія генерал-майора Улитіна, 340 Сумська стрілецька дивізія полковника Зубарева, 163 Роменська стрілецька дивізія полковника Карлова, 240 стрілецька дивізія полковника Уманського, 136 стрілецька дивізія полковника Пузікова, 180 стрілецька дивізія генерал-майора Шмельова, 1 окрема Чехословацька бригада в СРСР полковника Свобода, 74 стрілецька дивізія полковника Кузнецова, 23 стрілецька дивізія підполковника Шербакова, 30 стрілецька дивізія полковника Янковського, 218 стрілецька дивізія генерал-майора Склярова, 121 Рильська стрілецька дивізія генерал-майора Ладигіна, 141 стрілецька дивізія полковника Рассаднікова, 226 Глухівська стрілецька дивізія полковника Петренка, 5 Гвардійський Сталінградський танковий корпус генерал-лейтенанта танкових військ Крав-

ченка, 6 Гвардійський танковий корпус генерал-майора танкових військ Панфілова, 7 Гвардійський танковий корпус генерал-майора Сулейкова, 291 Воронізька штурмова авіаційна дивізія полковника Ветрука, 202 Середньо-Донська бомбардувальна авіаційна дивізія полковника Нечипуренка, 4 Гвардійська штурмова авіаційна дивізія генерал-майора авіації Байдукова, 264 штурмова авіаційна дивізія підполковника Клобукова, 256 винищувальна авіаційна дивізія полковника Герасимова, 8 Гвардійська Червонопрапорна винищувальна авіаційна дивізія підполковника Чубикова, 208 Червонопрапорна нічна близько-бомбардувальна авіаційна дивізія полковника Юзєєва, 10 Гвардійська Сталінградська винищувальна авіаційна дивізія полковника Сривкіна, 235 Сталінградська винищувальна авіаційна дивізія генерал-майора авіації Лакєєва, 17 артилерійська дивізія генерал-майора артилерії Волкінштейн, 13 артилерійська дивізія генерал-майора артилерії Краснокутського, 3 Гвардійська мінометна дивізія полковника Колєснікова, 112 Гвардійський Червонопрапорний гарматний артилерійський полк підполковника Цєсаря, 805 гаубичний артилерійський полк майора Тєтеріна, 839 гаубичний артилерійський полк підполковника Чистякова, 12 окрема мінометна бригада підполковника Немова, 9 Гвардійська винищувальна протитанкова артилерійська бригада підполковника Чернова, 491 мінометний полк майора Плахунова, 492 мінометний полк майора Глушєнка, 222 винищувальний протитанковий артилерійський полк майора Кодякова, 316 Гвардійський винищувальний протитанковий артилерійський полк підполковника Корозіна, 868 Червонопрапорний винищувальний протитанковий артилерійський полк майора Чєха, 1666 винищувальний протитанковий артилерійський полк майора Берєзіна, 1075 винищувальний протитанковий артилерійський полк майора Андрєєва, 4 Гвардійський Червонопрапорний винищувальний протитанковий артилерійський полк підполковника Пономарєєва, 24 Гвардійська гарматна артилерійська бригада полковника Бразгольда, 60 окрема корєгувальна авіаційна ескадрилья капітана Рєсторгуєва, 811 окремий розвідувальний артилерійський дивізіон капітана Барінова, 8 зєнітна артилерійська дивізія полковника Смєльєнова, 21 зєнітна артилерійська дивізія полковника Гудкова, 268 окремий інженерний батальйон капітана Чєчишєвілі, 7 окремий інженерний батальйон майора Жукова, 1505 окремий інженерний батальйон майора Артєм'єва, 1 Гвардійська гарматна артилерійська бригада полковника Керфа,

3 Гвардійська легкоартилерійська бригада полковника Жагала, 65 Гвардійський мінометний полк майора Павлова, 98 Гвардійський мінометний полк підполковника Тихонова, 1157 гарматний артилерійський полк підполковника Назаренка, 497 мінометний полк майора Мазанова, 59 окремих танковий полк майора Скорнякова, 150 окрема танкова бригада полковника Угрюмова.

На відзнаку здобутої перемоги з'єднанням і частинам, що відзначилися в боях за визволення міста Київ, присвоїти найменування «Київських».

Надалі ці з'єднання і частини йменувати:

167-а двічі Червонопрапорна Сумсько-Київська стрілецька дивізія,

232-а Сумсько-Київська стрілецька дивізія,

340-а Сумсько-Київська стрілецька дивізія,

163-я Роменсько-Київська стрілецька дивізія,

240-а Київська стрілецька дивізія,

136-а Київська стрілецька дивізія,

180-а Київська стрілецька дивізія,

74-а Київська стрілецька дивізія,

23-я Київська стрілецька дивізія,

30-а Київська стрілецька дивізія,

213-а Київська стрілецька дивізія,

121-а Рильсько-Київська стрілецька дивізія,

141-а Київська стрілецька дивізія,

226-а Глухівсько-Київська стрілецька дивізія,

5-й Гвардійський Сталінградсько-Київський танковий корпус,

6-й Гвардійський Київський танковий корпус,

7-й Гвардійський Київський танковий корпус,

291-а Воронізько-Київська штурмова авіаційна дивізія,

4-а Гвардійська Київська штурмова авіаційна дивізія,

264-а Київська штурмова авіаційна дивізія,

256-а Київська винищувальна авіаційна дивізія,

8-а Гвардійська Червонопрапорна Київська винищувальна авіаційна дивізія,

208-а Червонопрапорна Київська нічна близько-бомбардувальна авіаційна дивізія,

17-а Київська артилерійська дивізія,

13-а Київська артилерійська дивізія,

3-я Гвардійська Київська мінометна дивізія,

112-й Гвардійський Червонопрапорний Київський гарматний артилерійський полк,

805-й Київський гаубичний артилерійський полк,

839-й Київський гаубичний артилерійський полк,

12-а Київська окрема мінометна бригада,
9-а Гвардійська Київська винищувальна протитанкова
бригада,

491-й Київський мінометний полк,

492-й Київський мінометний полк,

222-й Київський винищувальний протитанковий арти-
лерійський полк,

316-й Гвардійський Київський винищувальний проти-
танковий артилерійський полк,

868-й Червонопрапорний Київський винищувальний
протитанковий артилерійський полк,

1666-й Київський винищувальний протитанковий арти-
лерійський полк,

1075-й Київський винищувальний протитанковий арти-
лерійський полк,

4-й Гвардійський Червонопрапорний Київський вини-
щувальний протитанковий артилерійський полк,

24-а Гвардійська Київська гарматна артилерійська
бригада,

60-а Київська окрема корегувальна авіаційна еска-
дрилья,

811-й Київський окремий розвідувальний артилерій-
ський дивізіон,

8-а Київська зенітна артилерійська дивізія,

21-а Київська зенітна артилерійська дивізія,

263-й Київський окремий інженерний батальйон,

7-й Київський окремий інженерний батальйон,

1505-й Київський окремий інженерний батальйон,

1-а Гвардійська Київська гарматна артилерійська
бригада,

3-я Гвардійська Київська легкоартилерійська бригада,

65-й Гвардійський Київський мінометний полк,

98-й Гвардійський Київський мінометний полк,

1157-й Київський гарматний артилерійський полк,

497-й Київський мінометний полк,

59-й Київський окремий танковий полк,

150-а Київська окрема танкова бригада,

202-у Середньо-Донську бомбардувальну авіаційну ди-
візію, 10-у Гвардійську Сталінградську винищувальну
авіаційну дивізію і 235-у Сталінградську винищувальну
авіаційну дивізію, які вдруге відзначилися в боях з ні-
мецькими загарбниками, представити до нагородження ор-
денами Червоного Прапора.

1-у окрему Чехословацьку бригаду в СРСР, яка відзна-
чилася в боях за визволення міста Київ, представити

до нагородження орденом Суворова другого ступеня.

Сьогодні, 6 листопада, о 17 годині столиця нашої Батьківщини Москва від імені Батьківщини салютує нашим доблесним військам, що визволили місто Київ, — двадцятьма чотирма артилерійськими залпами з трьохсот двадцяти чотирьох гармат.

За відмінні бойові дії оголошую подяку всім керованим Вами військам, що брали участь в боях за визволення міста Київ.

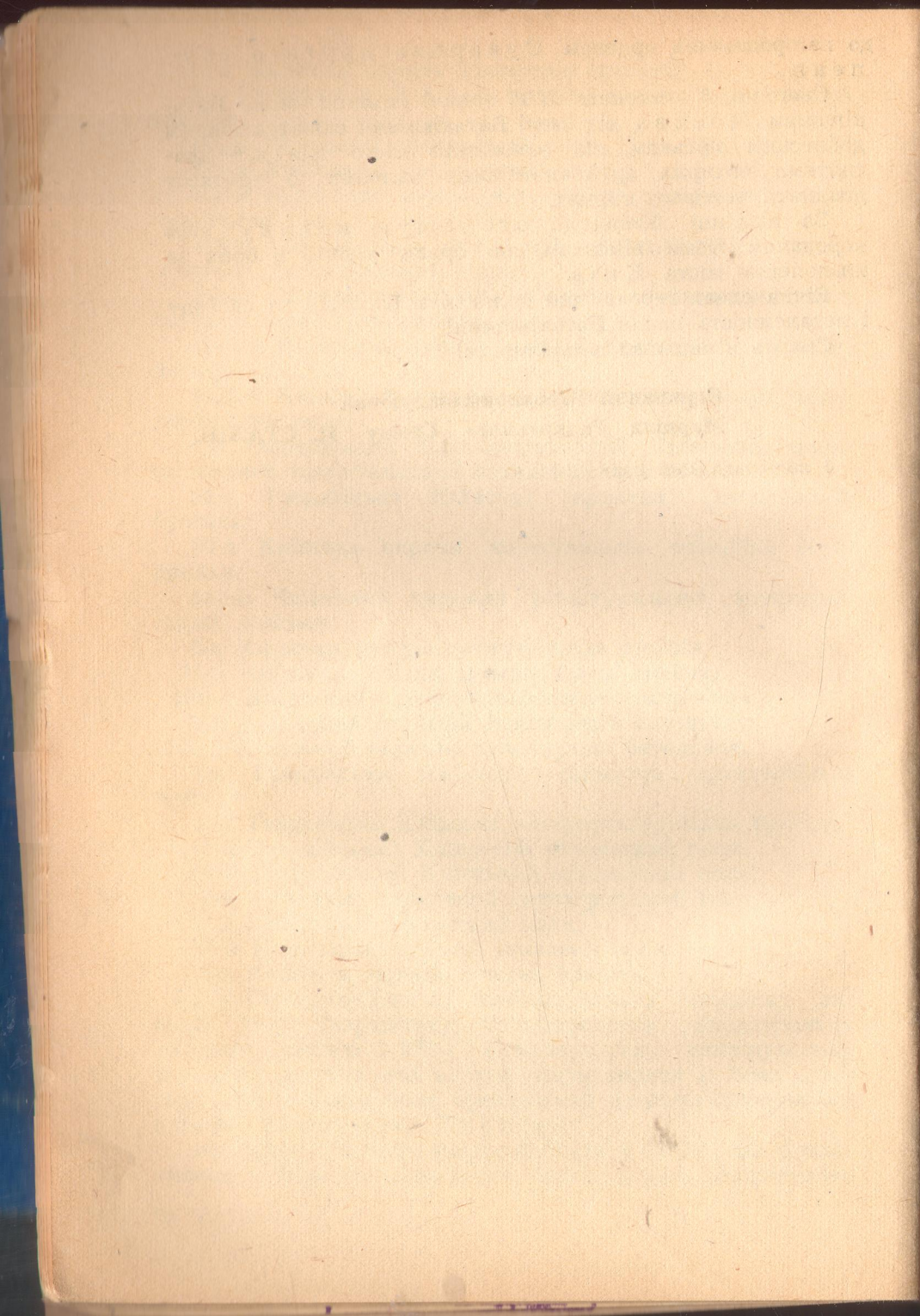
Вічна слава героям, що полягли в боротьбі за свободу і незалежність нашої Батьківщини!

Смерть німецьким загарбникам!

Верховний Головнокомандуючий

Маршал Радянського Союзу Й. СТАЛІН.

6 листопада 1943 року

ТОВАРИШЕВІ СТАЛІНУ

СТАНОВИЩЕ В КИЄВІ

На світанку 6 листопада 1943 року війська 1-го Українського фронту визволили від німецьких окупантів місто Київ. З передовими частинами в місто прибули керівні працівники міських партійних і радянських організацій.

Варто відмітити добру організацію артилерійського вогню, проведеному нашими артилеристами. Нашим влучним і виключно могутнім артилерійським вогнем була відразу подавлена артилерія противника, що дало можливість розгорнути навальний наступ нашої піхоти і танків. Німці, боячись повного оточення їх у місті Києві, в паніці втікали з міста і не встигли спалити й висадити в повітря місто Київ, як це було зроблено з Полтавою і іншими містами Лівобережної частини України. Але кілька значних об'єктів противник все ж встиг висадити в повітря і підпалити. Згоріли Київський університет, Будинок оборони, Міська публічна бібліотека, електростанції (КРЕС, ЦЕС), висаджено два цехи заводу «Більшовик», хлібзаводи, водогінне господарство, всі мости, колії і ряд великих житлових будинків.

Майже всі театри вціліли. Раніш згоріли: цирк, театр Червоної Армії, театр «Юного глядача» і всі кінотеатри, які були розташовані в центральній частині міста.

Німці пограбували майже всі будинки в місті, з деяких (будинок ЦК КП(б)У, Верховної Ради УРСР) вивезено навіть дверні ручки, вирвано підвіконники, двері, віконні рами, паркет і мармурові плити.

Німці намагались угнати все населення міста. Вони розшукували жителів, використовуючи спеціально дресированих для ловлі людей собак. Кияни вишукували всілякі засоби, щоб ухилитися від облав. Вони ховались в каналізаційних і водостічних колодязях, замурували один одного в підвалах будинків, завалювали себе мотлохом на горищах. В бесіді зі мною київський лікар Пашков розповів, що для того, щоб збити собак-шукачок зі сліду, він

вирішив ховатись у підвалі і, йдучи туди, змастив підосви своїх черевиків іхтіоловою маззю, а місце, де він ховався, облив гасом. Під час облоги в Києві були численні випадки самогубств. Професор Лозинський, почувши, що в його квартиру входять жандарми, прийняв отруту, а слідом за ним отруїлась його дружина і дочка. Німці чинили масові розстріли людей, які ховалися від угону. На Підвальної вулиці, в Михайлівському і Фруктовому провулках знайшли багато трупів жителів, які намагалися заховатись від німців. Німці їх розстрілювали і спалювали. Їм вдалося угнати з міста значну більшість населення. Київ справляє враження вимерлого міста.

Зараз з околиць лісів, болот, ярів і кладовищних склепів повертаються великими групами кияни. Вони справляють тяжке враження від пережитих страхів, знущань і нестатків. З непередаваним хвилюванням зустрічають жителі міста бійців Червоної Армії.

Ми зараз займаємось встановленням порядку в місті, обліком майна, яке збереглось, і відбудуванням найважливіших галузей міського господарства.

Частково висаджений німцями водогін через кілька днів буде відбудований, і ми дамо місту воду. Вціліле на заводах електрообладнання дасть можливість через кілька днів забезпечити подачу місту близько тисячі кіловат електроенергії, чого вистачить для першої черги водогону й освітлення. На хлібзаводах збереглося деяке обладнання і кілька печей. Крім того, буде використано близько 50 дрібних хлібопекарень. Все це дасть нам можливість через кілька днів організувати випікання хліба.

Вживаємо всіх заходів, щоб якнайскоріше побудувати залізничний міст через Дніпро.

6 і 7 листопада, будучи в Києві, я розмовляв з багатьма жителями міста, які плачучи розповідали мені про страхання німецької окупації.

Всюди, де я був, мене просили жителі Києва особисто передати Вам їх найглибшу і сердечну подяку за визволення рідного міста і за врятування киян від загибелі.

М. ХРУЩОВ.

8 листопада 1943 року

ВЕЛИКОМУ НАРОДОВІ РОСІЙСЬКОМУ

(3 листа, прийнятого на мітингу в Києві
27 листопада 1943 року)

6 листопада 1943 року Червона Армія визволила місто Київ від німецьких загарбників. Наш славний Київ, колись російського, білоруського і українського народів — знову вільний, знову радянський. На лоні Матері-України повернено її першу столицю, древню святиню всіх слов'ян.

В глибині віків, на зорі історії, з одного кореня зросли, з однієї сім'ї вийшли два єдинокровні брати — великі народи російський і український. Київ був матір'ю їхніх міст. Славетні ратні подвиги князів, богатирів, воїнів київських у боротьбі з хозарами, половцями, печенігами, татарами сяють незгасним світлом на сторінках історії нашої Батьківщини. І тільки тоді вороги слов'ян мали перевагу, коли землі слов'янські були роз'єднані, коли не було між ними згоди, єдності й дружби.

Тоді ж, як Олександр Невський об'єднав російські дружини, а Данило Галицький зібрав воїнів української землі, — майже одночасним ударом з півдня й півночі розгромили братні народи навалу німецьких пів-рицарів, одвічних ворогів слов'ян. Так, у визвольних битвах міцніла наша єдність і взаємодопомога.

В Києві й Переяславі великий гетьман Богдан Хмельницький поклав основу вічної дружби й вічного союзу українського і російського народів. Три століття, які минули з дня Переяславської Ради, перевірили й укріпили цей союз. Зміцнювався союз у спільній боротьбі обох наших народів з гнобителем — царизмом, який ненавидів, боявся того почуття братерства й дружби, що зростало й квітло в серцях росіян та українців. Це почуття в глибинах душі народної гартувалось, як дрізний меч, проти всіх ворогів обох наших великих народів. І тільки в

битвах історії спільними лавами стояли народи російський і український, даючи нещадну відсіч всім, хто зазіхав на їхню землю й свободу, хто хотів посіяти між ними ворожнечу, хто намагався силоміць роз'єднати їх.

У війнах із шляхетською Польщею, у битві під Полтавою, у походах Суворова, в арміях Кутузова, у полках Чапаєва, Щорса й Боженка — скрізь, де вирішувалась доля російського й українського народів, де стояло питання життя і смерті цих двох народів, — скрізь і завжди народи-брати стояли разом, воювали разом і перемогали разом.

Найкращі люди Росії і України подають безсмертні приклади дружби і взаємної поваги між нашими народами. Це святе почуття запалювало Рилєєва й Котляревського, Гоголя й Герцена, Шевченка й Чернишевського, Горького й Коцюбинського. Великий син Росії, всевидючий вчитель людства — Ленін заповідав нам дружбу і єдність з російським народом, як непохитну запоруку свободи України. Україна може бути вільною лише в союзі з російським народом, — так сказав Ленін. Так вчив і вчить Сталін. Мудрість Леніна й Сталіна сонячним сяйвом благословила наш єдино правильний, єдино добротворний шлях — шлях дружби, союзу і взаємодопомоги.

Під проводом Леніна — Сталіна в дні Великої Жовтневої соціалістичної революції російський і український народи разом з іншими братніми народами скинули ненависний царський режим і заснували державу щастя й добробуту народів, державу трудящих — Радянський Союз. Молодій Червоній Армії довелося в запеклих боях відбивати спроби чужоземних інтервентів задушити братерство народів, роз'єднати народи російський і український; армії кайзера Вільгельма, маршала Пілсудського та інших інтервентів було розгромлено і вигнано з радянської землі.

Двадцять п'ять років упертої боротьби і натхненої праці під керівництвом великого Сталіна уквітчали нашу країну небувалим цвітом волі і радості. Російський і український народи показували приклад, вели перед, допомагали всім народам СРСР. Для України здійснилися ті ясні мрії про її майбутнє, які Тарас Шевченко виклав віщими словами про сім'ю вольну, нову. Здійснилися пророчі слова Івана Франка про час, коли Україна засяє своїм огнистим видом у колі вольних народів...

Почалася Велика Вітчизняна війна проти німецьких загарбників. Німецькі людожери вдерлися на землю україн-

ського народу. Вони плондрували й грабували наші ниви й заводи, міста й села. Вони замордували сотні тисяч наших людей, сотні тисяч вигнали з рідних осель на каторгу й смерть. Але ні смерть, ні знущання, ні муки, ні тортури не могли зламати волелюбного духу українського народу. До нещадної боротьби з німецькою навалюю він став поруч із народом російським та іншими радянськими народами. Український народ знав, що без допомоги великого російського народу він не прожене з своїх земель німецьких гнобителів, загине в німецькій тюрмі, втратить свою свободу й державність, мову й культуру, стане бидлом німецьких грабіжників, їхнім віковичним невільником. І от в огні Вітчизняної війни викована така дружба і єдність України і Росії, якої ще не було ніколи і яка не похитнеться ніколи. Маючи допомогу й дружбу великого російського народу, ми тепер бачимо вільними, радянськими всі землі Лівобережної України, великі простори правого берега й славу столицю нашу — Київ, а незабаром вся Україна очиститься від гітлерівської погані, житиме в радості й щасті, в навічному союзі й дружбі з усіма радянськими народами. Доки існує братерство й тісний союз поміж нашими народами — ніколи нікому не поневоляти нас. Народи російський і український ішли і йтимуть в історії поруч, жили й житимуть разом, працюватимуть і перемагатимуть спільно. Ми навіки з'єднали свої шляхи, свої долі, свої серця — і цим забезпечили собі й своїм нащадкам радісне, світле майбутнє.

Сьогоднішній день — історичний день. На високих київських горах, увінчаних червоним стягом, стоїмо і дивимось на схід. Там землі великого російського народу. Звідти прийшла свобода. І у визволеному від німецької навали Києві від повного серця славимо вічну дружбу і союз безсмертних народів — російського і українського.

Всенародно стверджуємо: воля і щастя України — в непокитному союзі з російським народом і всіма радянськими народами-братами. Всенародно клянемося кріпити цей священний і добротворний союз. І клятву свою заповідаємо нашим дітям, нашим нащадкам на віки вічні.

Подяка великому народові російському за дружбу і поміч у боях, за допомогу у визволенні столиці України — великого Києва! Подяка всім радянським народам-братом, які крові й життя не шкодують, женучи німоту з української землі!

Хай єсє у віках наша всепереможна єдність, наше непогнєне братерство!

Великому народові російському та всім радянським народам-братам — слава!

Червоній Армії — визволительці — слава!

Слава мудрому вождеві, який об'єднує радянські народи в дружбі й любові, який зміцнює єдність наших народів у боротьбі за народне щастя, — Великому Сталіну слава!

СТАЛІНСЬКИЙ ПОЛКОВОДЕЦЬ

**Промова Голови Ради Народних Комісарів УРСР
і секретаря ЦК КП(б)У тов. ХРУЩОВА М. С.
на траурному мітингу на похороні генерала армії
ВАТУТІНА М. Ф.**

Товариші!

Червона Армія і весь радянський народ зазнали великої втрати: смерть вирвала з наших рядів вірного сина більшовицької партії, одного з найкращих керівників Червоної Армії, який командував 1-м Українським фронтом, генерала армії тов. Ватутіна Миколу Федоровича.

В особі тов. Ватутіна радянська держава втратила одного з найталановитіших молодих полководців, які висунулися в ході Великої Вітчизняної війни в боротьбі з запеклим ворогом нашого народу — німецько-фашистськими загарбниками.

19-річним юнаком тов. Ватутін вступив у ряди Червоної Армії і відтоді безперервно перебував у її рядах. Він пройшов важку, але благородну путь від рядового бійця до генерала армії, командуючого важливим фронтом боротьби проти німецьких окупантів.

Тов. Ватутін беззавітно служив своєму народові, віддавав усі сили справі зміцнення воєнної могутності радянської держави, справі боротьби за свободу, честь і незалежність нашої Батьківщини.

Присвятивши все своє життя військовій справі на благо захисту нашої Вітчизни, тов. Ватутін безнастанно вдосконалював свої військові знання, вбирав кращі традиції великих російських полководців, традиції Червоної Армії. Він учився у більшовицької партії, вчився у товариша Сталіна безмежно любити свою Батьківщину і вміло захищати її від усіх ворогів, які наслідують напасти на нашу священну землю.

Військовий талант тов. Ватутіна надто яскраво виявився в роки Вітчизняної війни. Як начальник штабу фронту, а потім командуючий фронтом, він з глибоким знанням

військової справи відважно і блискуче здійснював складні військові операції, спрямовувані полководческим генієм Сталіна.

Готуючи розгром німецьких військ під Сталінградом, Верховний Головнокомандуючий Маршал Радянського Союзу товариш Сталін призначив тов. Ватутіна командуючим одним із фронтів, які брали участь у розгромі сталінградського угруповання німців. Тов. Ватутін доклав усю свою невтомну енергію, весь свій досвід, щоб успішно виконати сталінський план розгрому німців. Війська, керовані тов. Ватутіним, брали найактивнішу участь у сталінградській операції і заслужили подяку Верховного Головнокомандуючого Маршала Радянського Союзу товариша Сталіна.

Виконуючи наказ Верховного Головнокомандуючого, війська фронту здійснили переможний наступ від вигину Дона до Донбаса. Під керівництвом тов. Ватутіна війська фронту в липні 1943 року блискуче виграли Білгородсько-Курську битву. В цьому історичному бою було розгромлено головне угруповання німецьких військ, на яке Гітлер і його бандитська зграя покладали великі надії.

Втрата тов. Ватутіна тяжка для всього радянського народу, але вона особливо тяжка для робітників, селян та інтелігенції Радянської України. Найкращі роки його життя і діяльності зв'язані з Радянською Україною.

Тов. Ватутін ще до війни працював у частинах Київської Особливої Військової Округи, а останнім часом перед війною займав відповідальний пост начальника штабу Київської Особливої Військової Округи, де провадив велику роботу по підвищенню бойової підготовки частин Червоної Армії.

Він брав найактивнішу участь у громадському і політичному житті нашої республіки. На XV з'їзді більшовиків України тов. Ватутін був обраний членом ревізійної комісії Центрального Комітету КП(б)У.

Великі заслуги тов. Ватутіна перед народом у справі визволення радянської землі, в тому числі і Радянської України. Командуючи Воронізьким, а потім 1-м Українським фронтом, тов. Ватутін віддавав усі свої сили і знання найшвидшому визволенню українського народу від німецько-фашистських загарбників.

Неперевершене в історії воєнної майстерності форсування Дніпра, визволення славної столиці Радянської України — міста Києва, успішне просування частин фронту на захід і визволення значної території нашої республіки від німецьких загарбників, визволення Житомира, Рівного,

Генерал армії М. Ф. ВАТУТІН та член військради І Українського фронту генерал- лейтенант М. С. ХРУЩОВ дають бойові завдання перед взяттям Києва (жовтень 1943 р.).

Луцька і багатьох інших міст і сіл, — всі ці перемоги зв'язані з ім'ям тов. Ватутіна.

Тов. Ватутін був військовою людиною в повному розумінні цього слова, людиною військової дисципліни і військового обов'язку.

Тов. Ватутін був невтомним працівником. Приймаючи те чи інше рішення, тов. Ватутін не задовольнявся тим, що рішення прийнято і що його прийнято правильно, а докладав усіх сил до того, щоб провести його в життя. Питанню вивчення операції, правильному розставленню військ, а головне контролю над виконанням наказів він надавав великого значення.

Тов. Ватутін ніколи не сумував, ніколи голови не вішав. Якби труднощі не були, він завжди вірив у силу Червоної Армії, вірив у справу, якій він служив, вірив у нашу перемогу.

Тов. Ватутін з величезною чіткістю і точністю виконував сам накази і вимагав від своїх підлеглих точного виконання їх. Коли тов. Ватутін одержував від товариша Сталіна наказ письмовий або усний — телефоном, він завжди старався виконати його акуратно і в строк.

Тов. Ватутін був надзвичайно чулим командиром. Він був також глибоко партійною людиною.

На всіх фронтах, де б не був тов. Ватутін, він користувався любов'ю і пошаною бійців і командирів. Вони бачили в ньому невтомного і талановитого полководця, безмежно відданого партії Леніна — Сталіна і радянському народові, людину, яка всіма силами душі ненавиділа гітлерівських розбійників.

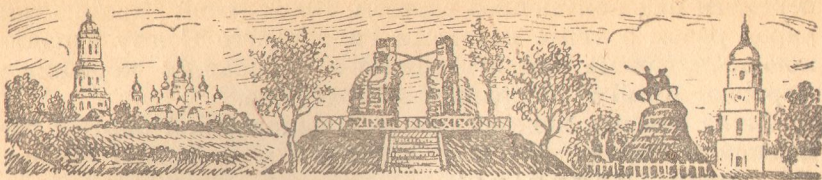
Радянський уряд високо цінив бойові заслуги тов. Ватутіна перед народом і не раз відзначав його найвищими нагородами — орденами Радянського Союзу.

Тов. Ватутін пішов від нас у дні, коли завершується визволення українських земель від ненависного ворога, коли Червона Армія закінчує визволення Криму, коли йде успішне визволення всіх радянських земель від німецьких загарбників. Під час хвороби він дуже шкодував, що не може брати участі в переможному наступі Червоної Армії. Але він пішов від нас з твердою впевненістю в швидкому і остаточному розгромі гітлерівської Німеччини.

Наближається день, коли Червона Армія і радянський народ, згуртовані навколо більшовицької партії, навколо свого вождя — Верховного Головнокомандуючого, Маршала Радянського Союзу товариша Сталіна, доб'ються остаточної

перемоги над ненависним ворогом. Визволений український народ разом з усіма народами Радянського Союзу з подякою шануватиме пам'ять одного з найкращих керівників Червоної Армії — генерала армії Ватутіна.

Вічна пам'ять вірному синові більшовицької партії і радянського народу, славному воїнові і полководцю Миколі Федоровичу Ватутіну!

З СЛАВНОГО МИНУЛОГО

Всеволод ЧАГОВЕЦЬ

НАШ ВІЧНИЙ, ПРЕКРАСНИЙ, БЕЗСМЕРТНИЙ КИЇВ

Є міста-кладовища, міста-мерці. Вони сплять вічним сном, оповиті легендами про свою далеку, колишню славу. До їх священних останків шанобливо підходить поет і, схиливши чоло перед величчю минулого, тихо шепоче свій надгробний реквієм про вічний спокій.

Але є міста невмирущої краси і юності, не зважаючи на їх багатовікову метрику. Це міста-богатирі. В пишну сивину минулих віків і навіть тисячоліть нове життя влітає свої свіжі, запашні квіти, і в цій вічно оновлюваній красі вони, міста-богатирі, продовжують жити і творити захоплюючу баладу свого народу.

Це — безсмертна Москва, це — безсмертний Париж, це — наш сивоголовий, сивоусий, всім близький, всіма любий Київ!

Вічне місто! Прекрасне і вічно юне!

Тут були закладені початки нової цивілізації разом з християнською культурою. Тут, у похмурій кеїї, освітленій тьманим «каганцем», написано перші сторінки нашої історії — звідки постала Руська земля.

Тут зароджувалась наша література — у творах Феодосія та Ілларіона. А може і того самого Яна-бояна, про якого з захопленням згадує геніальний співець «Слова о полку Ігоревім».

— О бояне, соловію старого времені!..

Суди, до Києва, поривався серцем своїм Пушкін... Він любив вслухатися в «людську мову» — в ній він завжди відчував глибоку правду. Любив і морок печер безлюдних — звідти виріс його геніальний образ Пімена в трагедії «Борис Годунов». Любив він стояти на високих могилах, зв'язаних з іменами Олега й Аскольда, — звідти народжува-

лись такі незрівняні балади, як «Пісня про віщого Олега».

Тут, у народній юрбі, чуйне серце великого поета України, Тараса Шевченка, підслухало сумну повість про тяжку жіночу долю, його всевидюче око узріло в живому людському океані тугу та сльози людьми скривдженої і ворогом ошуканої нещасної покритки, і він приголубив її своїм щирим словом.

З високої лаврської дзвіниці натхнений Гоголь вдивлявся в синю далечинь Задніпров'я і впивався величною красою того самого Дніпра, якому він присвятив свою юнацьку, неповторну поему:

«Чуден Днепр...»

Хто не знає цієї поеми! Від дитячих шкільних років і до останніх хвилин свого життя ми пам'ятаємо її, як чудову пісню про рідний нам, близький і любий Дніпро.

В тому й особлива краса Києва, що далеке минуле і сучасне сплітається тут в одно дорогоцінне мереживо, в одну чудову билину, початок якої губиться у давніх віках, а кінець... кінця не видно. Він у далечині прийдешнього, в далечині історії нашого народу, історії нашої великої радянської сім'ї, народженої для безсмертя.

Вічний, чарівний, прекрасний! Всім нам рідний Київ!

А що почував, що переживав наш український народний кобзар, Остап Вересай, коли він опинився у Києві, на тих самих місцях, біля берегів того самого Дніпра, з яким зв'язана вся його піснетворча історія!

Улюбленим місцем для нього було лаврське подвір'я, заповнене народом. І він прислухався до цього багатоголового людського гомону, почувавши себе в великій рідній сім'ї, — і раптом, слухняний голосові серця, спинившись серед старців і калік, серед сліпих лірників і народних співців та оповідачів, співав їм свої стародавні пісні.

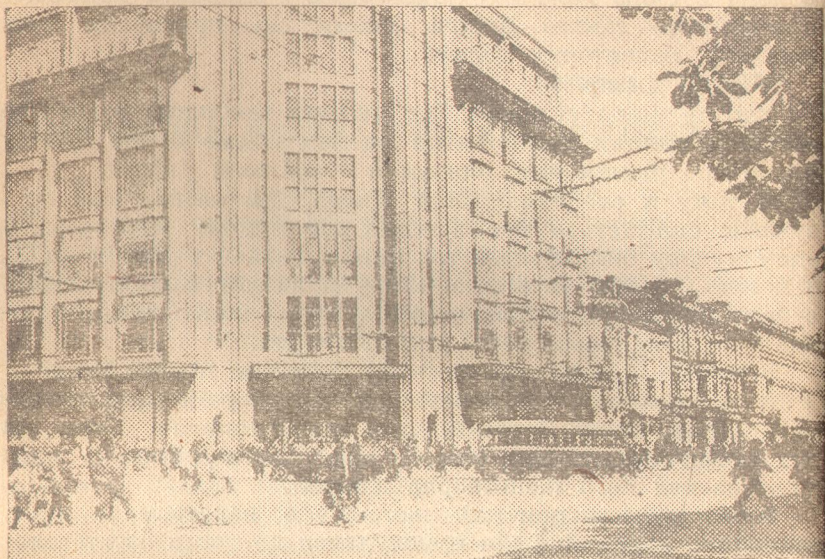
★ ★ ★

Ми пройшли крізь кам'яні ворота зруйнованої Лаври, що нагадують вхід до старовинного козацького намету, — такого вигляду надав цьому масивному громадищу декоративний орнамент нашого граційного українського бароко. Сходимо вниз, повз історичний Арсенал, пам'ятний своєю героїчною боротьбою за справу Леніна — Сталіна, за великий Жовтень, і простуємо далі, до Хрещатика.

Ось перед нами в красивому півколі розкішна анфілада велетенського Будинку наркоматів — чудесного пам'ятника нового, радянського будівництва. Ще далі — і ми біля хрещатиських руїн. Але тут уже шумить, вирує жи-

вий потік відродження. Тут скорбота над руїнами колишнього перемагається радістю сподівання нового і прекрасного Хрещатика, над відродженням якого працює творча думка архітектора, художника, мислителя, державного діяча і поета. І він оживе в молодій обнові.

Звивистими стежками, там, де ще не стерто сліди ворожого злочину, ми йдемо вгору — до Святої Софії.

Київ (Хрещатик) до окупації.

Можна написати цілу книгу про те, як більшовики попрацювали над відбудовою цієї чудової пам'ятки культури Київської Русі. Вони залучили до роботи найосвіченіших спеціалістів і знавців стародавнього мистецтва і обережно підійшли до пам'яток старовини, на яких лежала печать дев'яти сторіч.

І те, що зроблено в цьому напрямі, можна назвати справжнім чудом! Славнозвісна мозаїка, якій дивувались заморські гості 900 років тому, ожила в блиску золота, в мінливості фарб, що горять червоними рубінами, синіми сапфірами, зеленими смарагдами і в цілому створюють дивовижну, художню, грандіозну картину.

Така є невмируща сила справжніх творів мистецтва. Це — саме та славнозвісна мозаїка Київської Софії, про

яку ми можемо прочитати захоплені сторінки в історії світового мистецтва. Мозаїка Київської Софії та «Слово о полку Ігоревім» — вершини мистецтва Київської Русі, свідки тієї великої культури, що таким пишним цвітом, таким розкішним вінком уквітчала творчість народу.

Аж ось з'явилися вандали. Як нічні грабіжники, вони накинулись на всі художньо-історичні скарби, зібрані під склепінням стародавньої Софії — найбагатшого музею київської старовини.

Але в незабутні дні 5-6 листопада 1943 року народ-герой, палаючи гнівом і ненавистю, відітнув злочинну руку, занесену над народною святиною, визволив славний stolьний Київ і навальним потоком ринув далі і далі, щоб все-народно відрубати голову злочинця, в якій могла зародитися така зухвала, нахабна, безумна думка.

Ми спинилися тільки на двох величних історичних пам'ятниках, якими пишався Київ і які становили його красу і національну гордість. Але ними, звичайно, не вичерпуються все пишне, все пам'ятне, все національне — і старе і нове, що надавало Києву його краси, що народ український, створюючи під прапором Леніна — Сталіна своє нове життя, свою культуру, своє мистецтво, так любовно, так дбайливо постив у цьому родовому орлиному гнізді народів-братів.

В тому й була своєрідна краса Києва, що він лишався «єдиним» при всій своїй різноманітності, нагромадженій віками. Але ж це було не тільки місто сучасної та історичної української культури, а й місто грандіозної радянської індустрії. Та дим і гуркіт заводів не порушував його чудової гармонії і краси.

В ньому все було насичене красою. Ось в ущелині, серед зеленюкдрих лаврських садів, виблискуючи на сонці золотими стрільчастими баштами, красується архітектурна поема українського генія-самоука, колишнього кріпака, Степана Конніра. Йому ж належав і поетичний особняк біля лаврської дзвіниці. Там був музей. Німці пограбували скарби музею, а самий будинок зруйнували.

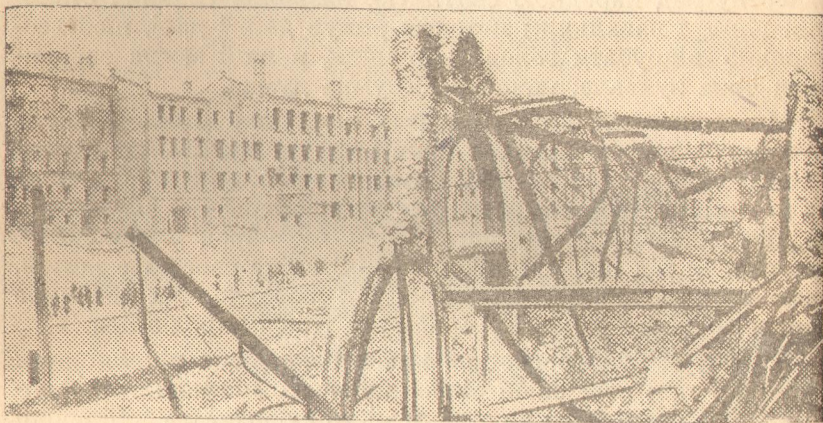
В іншому краю міста, над горбами, де колись стояв золотушений Перун, наче легкокрилий лебідь або повітряний корабель з піднесеними вітрилами, в незвичайній, чарівній красі тріпотить у блакиті неба Андрій Первозваний, найкращий із витворів славнозвісного Растреллі.

І тут таки, на горах, звідки розкривається панорама Поділля і синя звивиста стрічка Дніпра підходить до далекого козацького Межигірського Спаса, наче з однієї мармурової

брили висічений — в стрункому букеті революційних прапорів — будинок-палац Центрального Комітету КП(б)У.

Німці пограбували тут усе, до дверних ручок включно. Але корпус уцілів і, сподіваємось, незабаром буде відбудований.

А хіба не прекрасний був у своїй суворо-класичній масивній формі, з восьмома колонами, традиційно червоний університет? Майже сто років простояв, суворо-строгий і величний, як належить бути храмові науки. І факел палія знищив вогнем цей храм, що здавався вічним... Тепер — це трагічні руїни. Але він відродиться в колишній величі.

Хрещатик в перший день визволення.

І стародавнє каміння Золотих воріт, де кінчався старий Київ епохи Ярослава. І навіть старі бастіони Києва і його кріпосні башти внесли свій вклад в історію нашого вічного міста. Було про що розповісти і «Косому Капонірові», схованому в кріпосних валах на старому Печерську — на стінах його було записано немало імен революційних діячів. Багато з них ішли звідти прямо на страту, інші на традиційних «трійках» або й пішки, в кайданах ішли в далекий Сибір на вічну каторгу.

І понівечені кулями та осколками снарядів стіни старого Арсеналу теж повідали багато, воскрешаючи сторінки боротьби народу за владу Рад!

Так усе, створене протягом тисячолітньої історії Києва, вносило свій вклад у живу, невмирущу поему-баладу.

Цю потребу не відриватись від загального акорду почували і художники-будівники, і художники пензля, і худож-

ники слова, які платили творчу данину своєму улюбленому місту.

І Ковнір, і Растреллі, і Шедель, і Беретті розуміли це так само глибоко, як розуміли і Врубель, і Васнецов, які не могли не почувати традицій стародавніх фресок і мозаїк.

Цю силу традицій не можуть не відчувати і ті майстри, художники і будівники, перед якими історія поставила відповідальне завдання:

— Відродити Київ з руїн і за старою, віковою традицією, не порушуючи гармонії, заповіданої віками, подарувати народові оновлений Київ, який буде прекраснішим від колишнього, але в якому все прекрасне минуле знайде своє право на буття. Бо Київ — це літопис його народу, його невмируща поема, в яку сам народ своїми стражданнями, скорботами, героїзмом і своєю відданістю землі батьків, своєю любов'ю і вірністю до тих, хто розкрив перед ним шлях до радості, щастя і слави, — вписав своєю кров'ю сторінки безсмертної краси!

Щоб їх робота не розбігалася з тим акордом, яким співає про дні відродження улюблений поет народу українського — Максим Рильський:

І Київ рани обмива
Цілющою водою,
І зоряниця світова
Пливе Дніпром-рікою...

І мед налито в кришталі,
І поклики орлині:

— Хвала Людині у Кремлі,
На цілий світ Людині.

БИТВА ЗА КИЇВ

НАКАЗ ПО ВІЙСЬКАХ ФРОНТУ

ДОРОГІ ТОВАРИШІ
ЧЕРВОНОАРМІЙЦІ, СЕРЖАНТИ І ОФІЦЕРИ!

Велика честь випала вам. Батьківщина, радянський народ, великий Сталін наказали нам завдати нищівного удару по ворогу, зламати оборону противника, розгромити гітлерівських розбійників і визволити від німецьких загарбників рідний Київ.

Товариші! Перед нами Київ — мати міст руських, колиска нашої Вітчизни. Тут багато віків тому зародилась наша могутня Русь. Тут із зброєю в руках обстоювали від ворогів свободу і незалежність російського й українського народів наші батьки і матері, наші діди і прадіди.

Віками ріс, розвивався й міцнів прекрасний Київ — центр політичного і культурного життя вільного українського народу — народу Богдана Хмельницького і Тараса Шевченка. Фабриками й заводами, театрами й інститутами, школами і садами прикрасився Київ за роки радянської влади.

І ось наше рідне історичне місто — столиця Радянської України вже понад два роки перебуває в кривавих лапах німецьких катів і розбійників. Уже 25 місяців фашистські хижакі знущаються, грабують і вбивають мирних радянських громадян, палять і знищують київські фабрики й заводи, прекрасні будинки і зелені вулиці, плондрують і ганьблять пам'ятки й могили борців нашої священної землі.

Дрож пробігає по тілу, кров'ю наливається серце, негасна ненависть горить у грудях від цих злочинів німців.

До героїчних подвигів, до самовідданості в бою кличе нас великий Київ.

До мужності, до відваги і хоробрості, до перемоги кличе нас багатоміліонний радянський народ.

До священної помсти кличуть нас кров і сльози киян. Товариші бійці та командири! Боротьба за Київ — це боротьба за Україну, це боротьба за повний розгром німецьких окупантів і вигнання їх за межі нашої Радянської землі, це боротьба за найшвидшу перемогу і закінчення війни.

Виконаймо ж з честю священний бойовий наказ вождя. Хай ніщо не спинить вас у могутньому наступальному пориві!

Хай безмежна відданість і любов до нашої Батьківщини, до радянського народу, до партії Леніна — Сталіна веде нас до перемоги!

Бойові друзі! В боях з ворогом ви показали найвеличніші зразки відваги, мужності, героїзму. Груди багатьох з вас прикрашені орденами та медалями. Близько тисячі бійців, сержантів, офіцерів і генералів нашого фронту удостоєні найвищого звання — Героя Радянського Союзу. Ви розгромили ворога на Дону. Ви розбили німецькі дивізії під Білгородом. Від Дона до Дніпра ви переможно пройшли крізь полум'я і злигодні війни. Ви героїчно форсували Дніпро і підійшли до стін великого Києва.

Хай же і тепер дрижить і тремтить підступний ворог від нищівної сили вашого навального натиску, від потужного напору наших танків, артилерії і літаків. Розгромімо й знищимо ворога!

Могутньою, незламною лавиною іде наступ Червоної Армії по всьому фронту від Балтійського до Чорного моря. Вже визволено міста Мелітополь, Дніпропетровськ, Дніпро-дзержинськ, Смоленськ, Невель. Точаться успішні бої за Вітебськ, за Радянську Білорусію, за Кривий Ріг, за Кахівку, за Перекоп, за Крим, за Одесу.

Визволімо ж і ми наше рідне, історичне місто Київ від німецьких катів і людоджерів.

В боях за Київ ще вище піднімімо честь військ нашого фронту. Біймо німців нещадно, як били їх доблесні суворовці, як били їх Микола Щорс і Олександр Пархоменко. З воєнною доблестю й умінням виконаймо наказ. Заслужімо подяку вождя і салют нашої Батьківщини.

В ім'я Батьківщини, в ім'я перемоги над ворогом

НАКАЗУЮ:

Рядовим бійцям, сержантам, офіцерам і генералам фронту навальним ударом кинути всю свою силу, всю могутність нашої зброї, нашої техніки на голову противника, розбити київське угруповання ворога і визволити від німецьких загарбників місто Київ.

Для здійснення перемоги над ворогом не шкодувати ні сил, ні крові своєї, ні самого життя. Битись уміло, хоробро, зухвало, запекло!

Рішуче й сміливо ламати і рвати ворожу оборону, знищувати живу силу і техніку ворога! Бити гітлерівців, як скажених собак. Оточувати ворожі війська, громити і брати їх в полон. Тих, що не здаються в полон, нещадно знищувати, всіх до одного.

Будьте ж гідними синами великої радянської Батьківщини!!

Покажіть нові зразки доблесті і відваги, мужності і героїзму!

З нами Сталін, з нами все чесне і святе, з нами перемога!

За нашу Батьківщину, за наше вільне і щасливе життя, за Україну, за Київ, вперед, на розгром ворога!

ВІЙСЬКОВА РАДА ФРОНТУ.

4 листопада 1943 року.

Генерал-лейтенант С. ШАТІЛОВ

ВИЗВОЛЕННЯ СТОЛИЦІ УКРАЇНИ

Героїчна сталінградська епопея, що закінчилася довним розгромом і знищенням добірної 300-тисячної німецько-фашистської армії, була поворотним етапом Великої Вітчизняної війни радянського народу. Хід воєнних дій на радянсько-німецькому фронті різко змінився. Червона Армія перейшла від оборони до навалного наступу. Гітлерівська воєнна машина зазнала нищівного удару, завданого їй героями Сталінграда, удару, підготовленого найталановитішим полководцем нашого часу — товаришем Сталіним. Одчайдушні спроби німців спинити наступ радянських військ ні до чого не приводили.

Точно розроблений і керований Верховним Головнокомандуванням Червоної Армії наступ радянських військ, початий під Сталінградом, неупинно розростався, набираючи гігантського розмаху і дедалі швидших темпів. Від берегів Волги, від Моздока і Владикавказу німецькі полчища були відкинуті далеко на захід, до земель України і Криму.

Червона Армія взялась розв'язувати чергові завдання — очищати від фашистських загарбників Україну, Крим, Білорусію — всю нашу землю. «Почалося масове вигнання ворога з радянської країни». (Сталін).

Розгром німців під Сталінградом створив усі умови для вирішальних битв за Україну.

Завдавши першого нищівного удару під Воронежем, а потім розгромивши танкові й механізовані дивізії ворога під Білгородом і Прохорівкою, війська Воронізького фронту під командуванням генерала армії Ватутіна вступили на українську землю.

Багатостраждальна Україна була вся в крові і в огні. Вночі небо палало багровими відблесками пожеж. Це німці нищили міста і села, оспівані Пушкіним, Гоголем і Шевченком.

Наші воїни, забуваючи про втому, нестримно йшли вперед, у бій з ненависним ворогом, поспішали врятувати,

вирвати з кривавих фашистських лап єдинокровних українських братів і сестер.

Зламавши опір німців у районі Сум, Охтирки, Богодухова, червоні полки успішно просувалися вперед. Менш як за два місяці літнього наступу 1943 року наші частини розгромили кілька великих угруповань противника і пройшли на захід до 450 кілометрів, визволивши 55.000 квадратних кілометрів української землі. Війська Воронізького фронту перші вийшли до Дніпра в районі Києва. Лівобережна Україна майже вся була визволена від німецьких загарбників. 20 жовтня Воронізький фронт дістав славу назву 1-го Українського фронту.

Почався новий етап боротьби за Дніпро, за Київ, за всю Правобережну Україну.

Перед танкістами, що штурмували Бровари і Дарницю, розкинувся на Дніпрових кручах красень-Київ. Як зачаровані, дивились вони на стародавню Києво-Печерську лавру, що виблискувала куполами, на будинки, що потопали в зелені. Дехто з бійців пізнавав: «Ось будинок ЦК КП(б)У, будинок Уряду».

Київ був зовсім близько, але нас розділяв широкий і повноводний Дніпро. Німці висадили мости в повітря. Весь Дніпро, всі переправи обстрілювались сильним вогнем.

Німці вважали, що Дніпро буде непереборною перешкодою на шляху наступу Червоної Армії. Вони сподівались відсидітись за багатководною рікою, відпочити після швидкого «драпу», поправити своє дуже непевне становище і згуртувати сили для нових боїв. Не вийшло! Гітлерівці не врахували наступального пориву славних червоних воїнів.

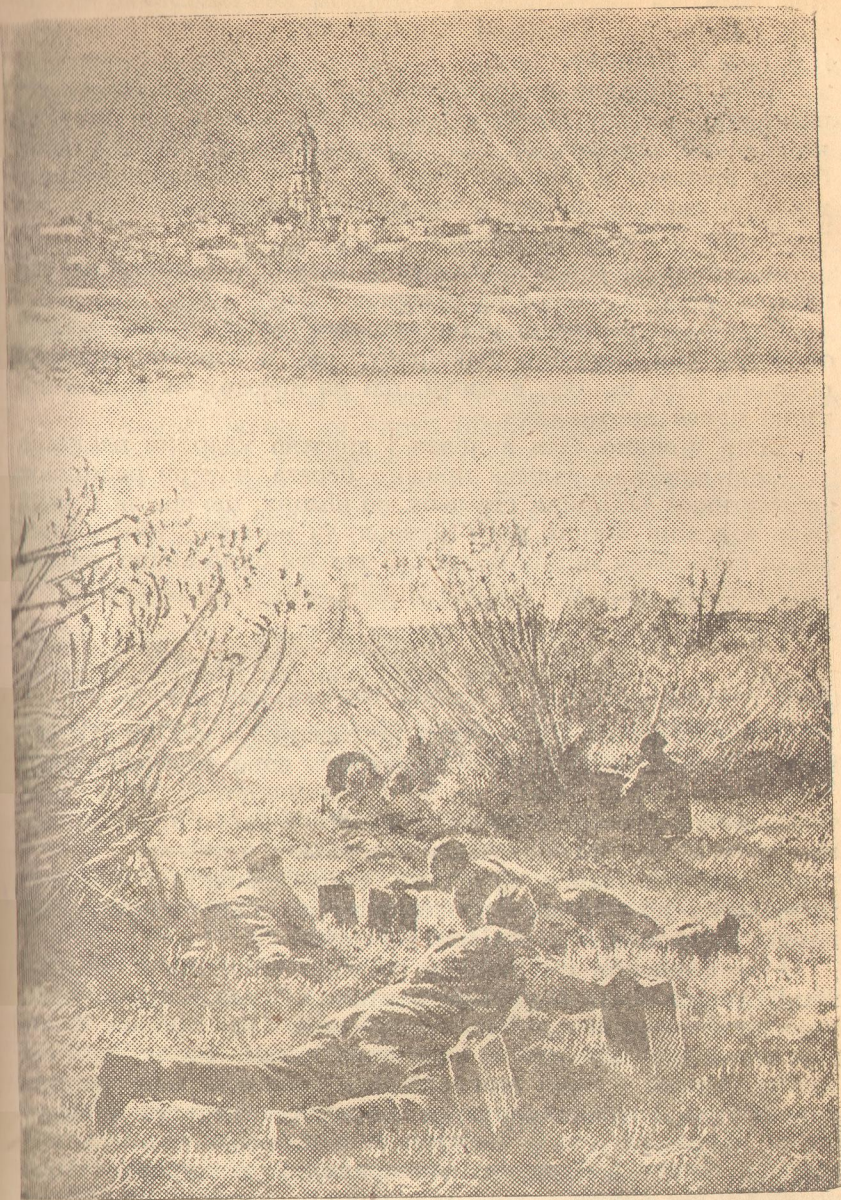
На південь від Переяслав-Хмельницького першими до Дніпра прорвалися танки Зінковича, а на їх броні — десант автоматників.

Саперні, понтонні і піхотні частини не встигали за навальними, багатокілометровими маршами танкістів. Чекати підходу головних сил і переправних засобів означало — дати змогу розбитому ворогові впорядкувати свої сили, організувати оборону. І командир вирішує: не гаючи ані хвилини, форсувати Дніпро з ходу.

Комбат вистроїв у лозняка батальйон, подякував бійцям за службу і сказав:

— Бачите, хлопці, який він, Дніпро-Славути, — широкий, могутній, непокірний... Хто з вас хоче перший перепливати його? Це треба зробити не гаючись...

І весь батальйон ступив крок уперед. Всі хотіли бути

Жовтень 1943 р. Червона Армія вийшла до Дніпра біля Києва.

першими. Та честь випала чотирьом комсомольцям — Миколі Петухову, Василю Сисолятіну, Іванові Семенову і Василю Іванову.

Бійці розібрали напівобгорілий сарай і в прибережному чагарнику почали збивати пліт. Один з них, що чатував коло річки, помітив, як зза острівця виринув човен і незабаром врізався в піщаний берег. З човна вистрибнув чоловік. Він скинув шапку з червоною стрічкою, витер піт з обличчя і стомлено сказав:

— Здається, німці не помітили мене... Я — партизан, товариші, прибув до вас на підмогу.

Партизан розповів, що німецький загін стоїть у селі, охороняє там поромну переправу, що в глибині ворожої оборони, біля шляху, є дзоти, що на висотах за селом покищо немає противника.

Бійці швидко сіли в човен і дружно ударили веслами.

Вибравшись на узлісся правого берега, чотири радянські автоматники відкрили стрільбу по німцях, що засіли в селі. Весь ворожий вогонь вони відвернули на себе і цим полегшили переправу іншим бійцям. З висоти було видно, як від лівого берега відплив човен, а за ним збитий нашвидку пліт.. Ішла підмога.

Тоді Петухов підвівся і крикнув: «Вперед, друзі-комсомольці!» — і, стріляючи на ходу, швидко побіг до околиці села.

Атака чотирьох радянських автоматників викликала замішання серед німців. Такої зухвалості вони не сподівались. Тим часом група бійців на чолі з командиром роти тов. Сенашкіним без втрат досягла правого берега і зразу ж кинулась в атаку, на підтримку героїської четвірки.

В селі зав'язався вуличний бій. Сенашкін і Семенов прорвались до порома і розстріляли німецьку охорону, не давши їй висадити в повітря переправу.

З навколишніх сіл вийшли селяни з пилками й сокирами будувати міст. Підійшли понтони. Через Дніпро переправлялись гармати, танки, боеприпаси. Справдилася суворовська наука: «Де пройде один солдат, там пройде і армія».

Всі танкові війська генерала Рибалко переправились через Дніпро. Майже одночасно частини генералів Москаленка, Черняхівського, Пухова, танкісти Кравченка, кавалеристи генерала Баранова переправилися в кількох місцях на північ від Києва.

Часом удавались до хитрощів, щоб обдурити ворога. Старший лейтенант Валухов носить тепер на грудях орден Богдана Хмельницького третього ступеня. Він перший на

фронті одержав цей орден за геройську переправу на Дніпрі. Валухов зібрав і навмисне виставив на березі кілька розбитих човнів, щоб їх бачили німці. Три години німецька артилерія гатила в це місце, де вже не було ні одного нашого солдата. Тим часом вправо від Лютежа, під покровом темряви, без втрат переправився через Дніпро весь підрозділ Валухова.

День і ніч пороми, плоти, човни розтинали швидко течію ріки. Десятки «Юнкерсів» висіли над Дніпром, безупинно точились повітряні бої. Ворожі літаки в безсилій люті пікірували майже на кожний човен, на кожний саморобний пліт. Та ніщо не могло спинити радянських богатирів.

В часи Дніпровської битви з новою силою відчулася любов наших воїнів до партії більшовиків. Вся партійно-політична робота у військах фронту в ці дні була підпорядкована завданню — вирвати з рук німецьких окупантів рідний Київ. На дніпровських берегах перед початком форсування ріки в одному тільки підрозділі тов. Кожухаря було подано 30 заяв бійців та офіцерів про прийом до партії.

«Клянусь, що віддам усі свої сили на визволення Радянської України і нашого рідного Києва!» — сказав рядовий Нювкін, приймаючи кандидатський квиток.

За 30 днів форсування Дніпра в частинах фронту було подано понад 18.000 заяв до партії. Тоді ж розглянуто більшість із них і 17.617 чоловік прийнято кандидатами в члени ВКП(б).

Герої боїв за Київ бачили в своєму авангарді більшовика-офіцера тов. Болбаса, білоруса. Одним із перших він з дванадцятьма бійцями переправився через Дніпро. Комулет Болбас і його невеличкий загін прийняли на себе жорстокий удар гітлерівців. Вони бились вогнем і врукопаш, але вистояли і забезпечили переправу.

Другого ж дня командуючий фронтом генерал армії М. Ф. Ватутін та член Військової Ради генерал-лейтенант М. С. Хрущов палко привітали з чудовим подвигом відважну комсомольську четвірку, яка перша переправилася через Дніпро, і подякували за чесну солдатську службу. Їх телеграма викликала піднесення в усіх частинах фронту. В підрозділах відбулись мітинги, на яких бійці клялися битись на берегах Дніпра так само віддано, як четверо комсомольців — Герої Радянського Союзу Петухов, Сисолятин, Іванов і Семенов.

Ніколи з пам'яті нашого народу не зникнуть імена ку-

леметників — батька і сина Григорія та Омеляна Соколів. Одними з перших перебравшись на лівий берег Дніпра, вони до останнього подиху захищали радянську землю. Відважні воїни знищили два танки, два бронетранспортери, автомашину і прикрили своїм вогнем переправу підрозділу.

Омелянові і Григорієві Соколам посмертно надано звання Героя Радянського Союзу.

...Ніколи не померкне слава легендарних днів Дніпровської битви. Як і бої за Перекоп, за Сталінград, вони ввійдуть в історію.

Героями показали себе в ті дні понтонери й сапери. По груди в крижаній воді, під кулями і снарядами, день і ніч працювали вони на Дніпрі.

На березі працювала група саперів роти, де парторгом тов. Меншиков. Тут були бійці Тараканов, Баришев, Володін, сержант Беляев. Вони поспішали спорудити пором, щоб переправити на другий берег гармати і снаряди. Там піхота билася проти німецьких танків.

Огидно виючи, летить німецький снаряд, з свистом пролітають над головами осколки. На кілька секунд люди на березі пригинаються до землі. І зараз же всі вони знову на ногах. І знову стукають молотки, дзвенять сокири. Ось уже пором готовий, гармати навантажено. Сапери, маневруючи під вогнем, проводять пором на правий берег, і незабаром артилерія вступає в бій.

Так було на численних — великих і малих — дніпровських переправах.

Червоній Армії допомагав увесь народ. Україна піднялась на боротьбу за свою волю і незалежність. Жителі навколишніх сіл показували місця зручних переправ. Жінки і старики перевозили човнами перші загони бійців.

Ланковий рибальської артілі Микола Іванович Коваленко разом з нашим розвідувальним загonom прийшов на берег Дніпра на чолі своєї бригади. 17 рибалок вивели із плавнів замасковані, сховані від німців човни і віддали їх бійцям. У кожного рибалки були свої особисті рахунки з німцями. Сам Коваленко двічі тікав з німецької каторги.

Протягом багатьох днів під шквалом мін і снарядів, під кулеметним вогнем ворога рибалки — ці скромні герої переправи — перевозили через Дніпро бійців, вантажі, продовольство, боеприпаси.

Так самовіддано працювали на переправах і водники дніпровського пароплавства. Вони швидко відремонтували пошкоджені німцями катери, баржі і під бомбами ворога перевозили війська на Правобережжя.

Жовтень 1943 року. Переправа частин Червоної Армії через Дніпро на північ від Києва.

Славні червоні партизани діяли пліч-о-пліч з Червоною Армією. Загін тов. Максима ще до підходу наших частин до Дніпра перебив у селі німецький гарнізон і організував місцеве населення будувати міст. Цим мостом перейшла на Правобережжя ціла частина з технікою та обозами.

Жовтень минув у запеклих боях за втримання і розширення захоплених плацдармів біля Великого Букрина, Чорнобиля і Ново-Петрівців.

На смерть перелякане гітлерівське командування спішно кидало в район Києва піхотні й танкові дивізії та авіаційні з'єднання з сусідніх фронтів, з самої Німеччини і навіть з французького узбережжя. Але все це не могло вже змінити ходу подій.

На плацдармах день і ніч точилися запеклі битви за кожен метр радянської землі. Тут вирішувалась доля Києва і всієї Правобережної України. Представник ставки Верховного Головнокомандування перший заступник Наркома Оборони Маршал Радянського Союзу Г. К. Жуков, командуючий фронтом М. Ф. Ватутін, член Військової Ради фронту М. С. Хрущов особисто керували цією боротьбою. Вони повсякчасно перебували в військах, на найнебезпечніших ділянках — там, де стояла на карті доля Києва. Вони були на переправах, на плацдармах, на спостережних пунктах, розташованих буквально за сотні метрів від противника.

Верховний Головнокомандуючий, Маршал Радянського Союзу товариш Сталін пильно стежив за всім ходом боїв; повсякденними особистими вказівками він скеровував боротьбу за визволення столиці України і всієї української землі. Наближались славні роковини Жовтня. Весь радянський народ, вся Україна чекали визволення Києва і киян, що стогнали під кривавим фашистським ярмом.

Великий Сталін наказав нам — взяти Київ!

Найзапекліші бої точились на південному, Букринському плацдармі.

Своїми активними діями наші танкісти й піхотинці відтягли на цю ділянку великі сили противника. Дані нашої розвідки свідчили, що німці чекали тут основного удару Червоної Армії.

І знову ворог помилився. Командування фронту вирішило: основний удар спрямувати в інше місце, а на гористому, сильно пересіченому Букринському плацдармі активною демонстрацією скувати щонайбільше сил ворога.

В районі Ново-Петрівців, на правому березі Дніпра, наші частини тримали вузьку смужку землі. Лісисто-болотяна

місцевість, надбережні піски, місцями пересічений рельєф багато в чому утрудняли широке розгортання бойових дій. Німці на це покладались, не сподіваючись тут основного нашого удару. Однак, саме цей плацдарм і вирішено було використати як трамплін для удару по київському угрупованню ворога.

Потай гуртувались сили. Ліси й болота приховували пересування військ, вогневих засобів. Вибір плацдарму для рішучого удару біля Ново-Петрівців, прихованість дій наших частин створювали елемент раптовості. Так проводився в життя один з принципів сталінської стратегії і тактики — завдавати удару там, де противник його найменше чекає.

Незадовго до початку штурму танки Рибалко зникли з Букринського плацдарму і мостами знову повернулися на Лівобережжя. Форсованим маршем вони пройшли до Ново-Петрівців. Туди ж перекидалися піхотні частини й артилерія Москаленка та Черняховського, кавалерія Баранова. Протягом двох ночей, у максимально стислий строк, з південної ділянки були перекинуті на північну великі сили. Справу знову таки вирішувала швидкість. Німці вже неспроможні були за такий короткий час докорінно змінити розстановку своїх сил. І, хоч проти північного плацдарму наших військ ворог мав потужні укріплення та багато війська, — він не встиг тут створити основного свого кулака. Як і раніш, чимало частин німців було скуто на Букринському плацдармі.

Водночас наше командування оперативно створило на північному плацдармі необхідну перевагу в силах для вирішального удару. На ранок 3 листопада 1943 року на Ново-Петрівському плацдармі було зосереджено дуже багато артилерії. В історії воєн мало прикладів такої гігантської концентрації артилерійського вогню. Удар мав бути величезної сили, проти якої ніщо не могло встояти.

І ось о 8-й годині 40 хвилин 3 листопада війська 1-го Українського фронту з наказу товариша Сталіна перейшли в рішучий наступ.

За сигналом на німецькі позиції ударив артилерійський молот. Це був страшний ураган. Гуркотіли тисячі гармат, мінометів, в небі йшли сотні штурмовиків, бомбардувальників. Тисячі тонн смертоносного металу сипались на німецький передній край.

Сорок хвилин гуркотіли артилерійські залпи. І от настав час атаки. В окопах і траншеях перед боєм пройшли мітинги, де було оголошено наказ Військової Ради 1-го Українського фронту.

В небо злетіли ракети — сигнал атаки. По полю битви залунав бойовий заклик:

— За рідний Київ, за нашу любиму Україну, вперед!

І славні радянські піхотинці кинулись на німецькі траншеї. Першого ж дня на багатьох ділянках наші стрілецькі дивізії, підтримані танковими частинами, навальним натиском проламали сильно укріплену смугу німецької оборони на всю її глибину. Ніщо не врятувало гітлерівців від розгрому — ні шалений опір, ні дзоти, ні танки. Під розтрощувальними ударами наших воїнів німці почали відступати. До вечора наші частини просунулися вперед на 7—12 кілометрів.

І в пробитий пролам ринули танкові лавини генералів Рибалко та Кравченка. Розширюючи прорив, вони рушили вперед, супроводжувані піхотними полками Москаленка, Черняховського, які закріплювали успіх.

За наш стародавній Київ, за першу столицю Радянської України відважно билися сини всіх народів великого Радянського Союзу. Вогнем і свинцем підтримуючи піхоту, ішла у наступ гарматна обслуга Героя Радянського Союзу Хаді Кінжаєва. В його обслузі наводчик Самойлов — росіянин, заряджувач Пройданов — українець, гарматні номери: Кичаєв — мордвин, Тимофеев — марієць, Чірков — удмурт, а сам Кінжаєв — син таджицького народу. Перед боєм він сказав своїм артилеристам:

— Поклянімося ж визволити Київ, визволити всю Україну, яку ми полюбили ще більше в цій кривавій боротьбі за честь і незалежність нашої Батьківщини.

Гранатами і штиками розчищав собі путь батальйон Героя Радянського Союзу капітана Стратейчука. Хоробро билася за Київ і чехословацька бригада в СРСР, якою командує генерал Свобода. Перед початком штурму він звернувся до своїх солдатів з такими словами:

— Б'ючись за Київ, за Україну, ми йдемо в бій за Прагу, за вільну Чехословаччину. «Правда переможе!» — написано на нашому бойовому прапорі.

Батьківщина, радянський народ, великий вождь товариш Сталін високо оцінили подвиг героїв Дніпровсько-Київської битви: понад тисячу воїнів фронту удостоєно високої нагороди — звання Героїв Радянського Союзу, десятки тисяч нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу. Серед Героїв Радянського Союзу, учасників битви за Дніпро і Київ — представники більш як 30 національностей Радянського Союзу, що героїчно билися тут пліч-о-пліч. Серед них і росіяни, і українці, і білоруси, татари, узбеки, казахи,

сирєї, башкири, грузини, чуваші, марійці, хакаси, осетини, азербайджанці, поляки, киргизи, таджики, адигейці і багато інших, згуртованих партією Леніна — Сталіна в єдину монолітну сім'ю. Вони поруч ішли в бій, палаючи єдиним бажанням — розгромити ненависного ворога, визволити Київ, Україну, всю землю рідну від німецько-фашистських загарбників.

У вирішальні дні Київської битви генерал армії Ватутін і Микита Сергійович Хрущов не покидали свого спостережного пункту, розташованого всього за 800 метрів від переднього краю противника. Під ворожим вогнем вони особисто керували проривом, направляли танкову лавину, що вирвалася на оперативний простір. Врятувати Київ від руйнування міг тільки сміливий обхідний маневр.

Танкісти, переборовши завали і мінні поля, ішли на південний захід. Вони перерізали залізницю Київ — Житомир і вранці 5 листопада прорвалися в Святошино, перехопивши і шосейну магістраль, якою німці могли б відступати на захід. Це ставило фашистське угруповання, що перебувало в районі Києва, у тяжке становище.

Ворог лютував. Він кидався в контратаки. В небі безупинно точились повітряні бої. Наші частини штурмом зайняли Пущу-Водицю, вийшли на Пріорку і, розметавши завали та переборовши ескарпи, прорвалися на Поділ.

Вночі над Києвом знялася заграва. Всі з тривогого думали — невже не вдасться врятувати Київ? І частини ще рішучіше кинулись на останній штурм. Одним із перших вскочив у Київ на чолі групи розвідників капітан Ничипір Шолуденко, що в битві з ворогом поліг смертю хоробрих на вулицях своєї рідної столиці. Його бойові товариші жорстоко мстилися ворогові. Діючи разом з танками, вони наздоганяли німців коло заводу «Ленінська кузня», на Привокзальному майдані. Танкісти душили во-

Капітан
Н. Шолуденко.

рожих солдатів гусеницями, сікли їх з кулеметів. Автоматники розстрілювали противника в упор. Ничипір Шолуденко — вірний син українського народу — з почестями похований у Києві.

Вночі на будинку ЦК КП(б)У о 0 годин 22 хвилини розвідники-комсомольці Кірюхін, Погорелов і Кір'яков піднесли Червоний прапор. До четвертої години ранку 6 листопада 1943 року, напередодні великого свята Жовтня, війська 1-го Українського фронту, в результаті навалі, проведеної операції із сміливим обхідним маневром, штурмом оволоділи столицею Радянської України — містом Києвом.

ПОДВИГ КОМСОМОЛЬЦІВ

ГВАРДІ РЯДОВИМ, КОМСОМОЛЬЦЯМ
Миколі ПЕТУХОВУ, Іванові СЕМЕНОВУ,
Василеві СИСОЛЯТИНУ, Василеві ІВАНОВУ.

Палко поздоровляємо Вас з чудовим подвигом.

Ваша геройська переправа через Дніпро, міцне закріплення на правому березі, готовність, не шкодуючи життя, обстоювати кожен клаптик відвойованої рідної землі і невпинно рухатися все далі вперед — на захід — є прикладом для всіх воїнів.

Так треба виконувати військовий обов'язок, нашу священну присягу Батьківщині.

Нам випала велика честь — визволяти рідну Україну, славний Київ з гітлерівської неволі, битися на Дніпрі — вирішальному рубежі, де ми повинні зламати хребет фашистському звірові.

Ви дієте, як суворовці — сміливо, спритно, навалю, і тому перемагаєте.

Дякуємо за чесну солдатську службу! Сподіваємось дальших бойових успіхів!

Командуючий військами
Воронізького фронту

генерал армії
М. ВАТУТІН.

Член Військової Ради
Воронізького фронту

генерал-лейтенант
М. ХРУЩОВ.

29 вересня 1943 року.

КЛЯТВА ГЕРОЇВ-КОМСОМОЛЬЦІВ

**Командуючому військами
Воронізького фронту генералові армії
М. Ф. ВАТУТІНУ.**

**Членові Військової Ради
Воронізького фронту генерал-лейтенантові
М. С. ХРУЩОВУ.**

Одержавши Ваше поздоровлення, палко дякуємо за Вашу увагу і піклування про нас.

Нам випала велика честь першим форсувати Дніпро. Виконуючи військовий обов'язок, нашу священну присягу Батьківщині, ми клянемося помститися за кров наших товаришів — за смерть Петухова, за рану Сисолятіна.

Ми віддамо всі сили, а коли треба й життя в боротьбі за визволення рідної землі.

Гвардії рядові І. СЕМЕНОВ, В. ІВАНОВ.

(Газета «За честь Батьківщини»

11 жовтня 1943 р.).

Гвардії майор Л. РЕЧМЕДІН.

СОКОЛИ

Багато могил височить на стрімкому березі Славутича. Шумлять над ними віковічні дуби і розносять по землі нашої славу про дні звияжних битв, що гриміли під стінами древнього Києва, і про людей, які доблестю і героїзмом воздвигли собі пам'ятник безсмертя.

★ ★ ★

Через усе село аж на вигін проводжали люди Соколів.

— Прощайте, земляки! Лихом не згадуйте та родини не кривдіть, — сказав на прощання Омелян Сокіл.

— А ви, Соколи, глядіть, роду свого не вкрийте ганьбою і нас не осоромте, — загомоніли з гурту.

Глянув Омелян Лукич востаннє на рідне село, що потопало в зеленому вінку дерев, і побачив рідну хату і сад, де навесні в білому шумовинні цвіту стояли яблуні, де росли молоді білокорі берези, насажені власними руками.

П'ятий десяток на цій землі жив. Все таке рідне, близьке, своє. А потім перед очима, як страшне мариво, виринула шибениця.. На ній гойдається вже висохле, почорніле тіло Івана Недовби. Німець повісив земляка його. Перед очима пробігла Фрося — донька Омелянова. Де ти тепер, Фросю, полонянка моя? Хто твою молодість охороняє? Хто гіркі сльози витирає?

Так постояли хвилину, а потім ще раз вклонилися земним поклоном і рушили на великий бойовий шлях.

★ ★ ★

Не туман, а дими бою над Дніпром сірою наміткою стелились. До Дніпра йшли батальйони, полки, дивізії, йшли, і неначе їх поглинали лозняки та густі соснові бори. То збиралася сила велика та грізна. То на Київ йшло наше військо.

Омелян Лукич Сокіл притягнув з сином свого «максима», і залягли кулеметники в лозняках перед блакитною смугою ріки. А вночі Соколи разом з розвідниками перші

переправились на правий берег і закріпилися на маленькому клаптику землі, на «п'ятачку», як його потім всі називали. Звідси вже було видно обриси завітного, рідного міста.

— Бачиш, Гришо, Київ ось перед нами, — показував Омелян синові в сіру даль землі Київської.

Тільки розвиднилось, а німота вже заворушилась, пішла лавою на «п'ятачок». Омелян Лукич лежав за кулеметом, часто затагувався цигаркою і напружено вдивлявся в бік німців, чекав, щоб ближче підійшли: як вдарити, то вже вдарити.

— Це ти на курорт чи на видовище сюди прийшов? — хтось з розвідників сердито крикнув.

— Не кваптесь. Я всю германську війну пройшов і знаю що робити. І Омелян Лукич взявся за ручки кулемета. Довго він чекав цієї миті, довго носив у серці лють велику до ворога і ось тільки тепер може цю лють переплавити в кулі. Ударила стоголоса кулеметна скоромовка.

Син лежав поруч і бачив, як ріділи ряди німоти, як вороги падали на сухий придніпрянський пісок.

А коли не лишилося жодного живого німця, Омелян Лукич витер рукавом чоло і з полегкістю зітхнув, неначе скинув з себе якийсь важкий тягар.

— Побив німців і серце якось рівніше забилося, — говорив він командирові, коли разом з сином того ж дня приймав з його рук медаль «За відвагу».

На другий день кулеметники Соколи підтримували наступ свого підрозділу. Командир наказав придушити гнізда ворожого опору.

— Що ж, синку, і на цей раз не осоромимо нашого роду. За Соколів ніколи ніхто не червонів.

І хлюпнули на ворога густі кулеметні черги.

Та після кількох черг кулемет затнувся, замовк. Омелян Лукич скорчився від болю і рука повільно випустила рукоятки кулемета. Червоною плямою крізь гімнастерку проступила кров. Григорій побачив батькову, рідну кров.

— Це ви, тату, поранені? Дайте я перев'яжу. Або підіть у госпіталь. Я сам справлюсь, — промовив Григорій.

— Нікуди я не піду. Наказ ще не виконано. Берись за кулемет. Я буду в тебе другим номером. Та дивись, не кажи лейтенантові, що мене зачепило. А то він у нас чоловік суворий — ще в санчастину пошле.

Були короткі і тривожні хвилини спочинку. А потім

знову дзвеніли кулі, зловісно над головами вили міні і шуміли снаряди. Знову з великою силою закипав бій за Київ.

Одного ранку на окопи йшло вісімнадцять танків, йшли «фердинанди». Земля над Дніпром трусилась від реву моторів. Омелян Лукич міцно притис до себе сина. Адже це була перша зустріч Соколів з броньовими потворами ворога.

— Ну, як тобі? — запитав батько сина, намагаючись в його відповіді вловити ноту хвилювання.

— Нічого, — спокійно відповів Григорій.

Танки проорали гусеницями борозни між окопами і йшли вперед. Все закрутилось, як у пеклі. Ворожий снаряд розбив кулемета. Григорій витягнув з торбини дві протитанкові гранати. Одну — батькові, другу — собі. Пролунало два вибухи. Танк судорожно здригнувся і зупинився. Хмара диму знялася над ним і розтанула в небі, а полум'я повільно лизало броню.

Були трагічні секунди. Здавалося, смерть була неминуча. Десь поруч застогнав поранений. Глянув Григорій — в сусідньому окопі бронебійник поранений лежить. Скочив до нього Григорій і притягнув у свій окоп бронебійку. Вперше батько з сином взялися за бронебійку, але били влучно. Ще один танк спалахнув. Потім завмерли на підступах до наших огневих позицій два ворожі бронетранспортери. Їх зупинили своїми кулями Соколи.

Ворожі танки крутилися між окопами, кидались на Соколів, але вони миттю міняли вогневу позицію і невпинно вели нерівний двобій.

Але ось несподівано виринув ще один танк, і кулеметна черга пронизала груди Омеляна Лукича. Без стогону, повільно сповз на землю батько, широко викинувши руки вперед, неначе він простягнув їх і кличе в цю передсмертну хвилину своїх побратимів бити ворога.

Григорій кинувся до батька. Над головою розривались снаряди, в пісок падали кулі. Попереду гуркотіла нова броньована потвора. Григорій намацав в окопі протитанкову гранату і кинув її під гусениці.

— За Київ! За батька, гади!

Ще раз підвівся Григорій з окопа і кинув гранату у палаючий танк. Та сам не встиг захватися. Вража куля влучила в серце молодого героя.

... Коли розтанув дим, побратими бойові знайшли батька і сина в окопі біля бронебійки. Поблизу від них палали ні-

мецькі танки, і відблиски огню падали на застигли обличчя героїв.

Скинули друзі шапки, схилили голови.

— Прийми, земле українська, синів своїх славних!..

Через кілька днів після цього звитяжного бою Указом Президії Верховної Ради СРСР Омелянові Лукичу Соколові і його синові Григорієві Омеляновичу Соколові посмертно надано звання Героїв Радянського Союзу. (